Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Књига XXXIX-1 (2014)
Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XXXIX-1 (2014)

Янко Рамач
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
УДК: 9301(=1612)(4971)"1918/1941"
Оригиналан научни рад

ИСТОРИОҐРАФИЯ РУСНАЦОХ У ЮГОСЛАВИЇ У ЧАШЕ МЕДЗИ ДВОМА ШВЕТОВИМА ВОЙНАМИ[1]

Абстракт: У периодзе медзи двома шветовима войнами обявени даскельо дзешатки прилогох о историї або записи о прешлосци и описи тедишнїх обставинох у рижних сферох дружтвеного и привредного живота Руснацох у Южней Угорскей/Югославиї. Познєйше велї з тих творох хасновани, алє у рускей историоґрафиї виостало систематичнєйше спатранє и анализа тих творох. Єдино твори Гавриїла Костельника о прешлосци Руснацох приказовани и анализовани на вецей заводи, прето ту буду лєм спомнути. Циль роботи приказац и анализовац твори о прешлосци Руснацох обявйовани у чаше медзи двома шветовима войнами и указац їх место и значенє у историоґрафиї Руснацох.

Ключни слова: Руснаци у Южней Угорскей/Югославиї, историоґрафия Руснацох, Руски календари, Руске народне просвитне дружтво, Културно-просвитни союз югославянских Руснацох.

У чаше медзи двома шветовима войнами нє спатрана историоґрафия Руснацох у Югославиї того часу. Мафтей Винай 1947. року дал перши кратки препатрунок жридлох и творох о прешлосци Русанцох обявених у РК и зоз тим дал импулс за дальши виглєдованя у тей обласци (Винай, 1947). Питанє историоґрафиї Руснацох у Югославиї у чаше медзи двома шветовима войнами на популарнєйши способ спатрел сом у єдним окремним прилогу (Рамач, 1997) и часточно у кнїжки *Руснаци Южней Ужорскей (1745–1918)* под насловом *О лицера ури и жридлох* (Рамач, 2007).

Гавриїл Костельник свою *Хронїку бачкерес урскей арохиї* (Костельник, 1998) написал 1915. року, и часци зоз нєй були опубликовани у *Руских календарох* (далєй: РК), алє його твори о прешлосци Руснацох ше ту нє буду окреме спатрац, прето же то уж зробели Юлиян Тамаш (Тамаш, 1986), Янко Рамач (Рамач, 1998; Рамач, 2005) и Дюра Гарди (Гарди, 2012).

Руске народне просвитне дружтво (далєй: РНПД), основане 1919. року, придавало вельке значенє историї Руснацох на тих просторох, а прилоги з тей обласци публиковани у РК. Гоч то преважно популарни прилоги, а нє

[1] ramac.jan@eunet.rs Тота статя фазни резултат роботи на проєкту *Војвођански простор у контексту европске историје* (число 177002) Министерства просвити, науки и технолоґийного розвою Републики Сербиї.

науково роботи, вони приноша надосц податки и жридлового материялу о прешлосци и тедишнїм стану Руснацох у Бачки, Сриме и Славониї, прето их нє мож заобисц як важне жридло и литературу у виучованю историї Руснацох. У спатраню тих статьох и прилогох будзем ше тримац хронологґийного принципу, з винїмком кед слово о творох истого автора и о истей проблематики з розличних рокох.

Як перши прилог з историї Руснацох у тим периодзе статя Михайла Черняка *Краӑка історія Русинох (Руснацох)* (Черняк, 1921), обявена у РК за 1921. рок. У статї дати популярни препатрунок историї Руснацох/Русинох односно Українцох, починаюци од далєкей прешлосци Старих Славянох, прейґ Києвскей Руси и Галицко-волиньского князовства, периоду преширйованя власци Польского кральовства на заходноукраїнски жеми, епохи козацтва, борби процив Татарох и Туркох, повстаня козакох на чолє зоз гетманом Боґданом Хмельницким и уключованя українских жемох до Царскей Русиї и приєдинєня Галичини ґу австрийским жемом Габзбурґскей монархиї. На концу статї автор дава кратки препатрунок историї Руснацох у Южней Угорскей од присельованя до тих крайох на основи рукопису хронїки Г. Костельника *Liber memorabilium* (Костельник, 1998). Статя нє ма даяку наукову вредносц, а циль єй на популярни способ приказац Руснацом у Югославиї їх прешлосц од найстарших часох по початок XX вику.

У РК за 1922. рок обявена народна хронїка Руского Керестура *Сӑомин вични кересӑурски* (Спомин, 1922). Тоту хронїку перши опубликовал українски етноґраф Володимир Гнатюк (Гнатюк, 1903) и наведол же ю достал од Михайла Туринского зоз Бачинцох. Ту обявена тота иста хронїка, алє дополнєна зоз податками зоз рукописней хронїки Керестура Янка Ерделя зоз Дюрдьова, поготов за роки од 1895. року, дзе ше закончує хронїка котру обявел В. Гнатюк, по 1909. рок. Хронїка обявена без нєобходного наукового апарату. После обявйованя тей, други верзиї хронїки Руского Керестура *Сӑомин вични кересӑурски* обявели Роман Миз (Миз, 1971) и Я. Рамач (Рамач, 1988), котри и окреме спатрал розлични верзиї рукописних хронїкох Руского Керестура як важне историйне жридло (Рамач, 2011; Ramač, 2011).

После обявйованя керестурскей хронїки *Сӑомин вични кересӑурски* у РК за 1923. рок обявени два хронїки Коцура. Перша, под насловом *Зос кроники Коцура,* представя вибрани часци з рукопису хронїки Коцура коцурского пароха Павла Вукича (Вукич, 1923). Автор хасновал документи з архиви грекокатолїцкей парохиї у Коцуре, и без огляду же твор без наукового апарату, писани є на основи жридлох и значне є историоґрафске дїло о прешлосци Руснацох у Коцуре од присельованя до того валалу по седемдзешати роки XIX вику. Интеґрални текст хронїки Коцура П. Вукича з насловом *Хисӑорія фары Коцурскеи* критично и з коментарами обявел Микола М. Цап у прилогу *Павло Вукич и йоӑо "Хисӑорія фары Коцурскеи"* (Цап, 1996). Поровнуюци тоти два тексти хронїки Коцура П. Вукича, очиглядне же ше текст обявени у РК 1923. року розликує од ориґиналу у рукопису, бо є часто досц

шлєбодно скрацовани або дополньовани. Прето текст Вукичовей хронїки Коцура, обявени у РК, нє мож тримац за виродостойни, а лєм ориґинални рукопис и текст котри критично опубликовал М. М. Цап з насловом *Хис̣орїя фары Коцурскеи* праве историйне жридло, котре дава богатство податкох з прешлосци нє лєм Руснацох у Коцуре, алє часто и ширше, Руснацох у Бачки и Сриме, и з историї Крижевскей епархиї.[2] Од народних хронїкох Р. Керестура и Коцура Вукичова *Хис̣орїя фары Коцурскеи* ше розликує прето же є писана з часци як хронїка, алє є вецей историйни твор, прето Микола М. Цап з правом твердзи же П. Вукич ”перши вдерел фундамент рускей историоґрафиї” (Цап, 1996: 67–68).

Авторство другей хронїки Коцура з насловом *Народна кроника* приписує ше Коцурцови Йоанови/Янкови Москальови (Москаль, 1923). Янко Москаль познати як вредни преписовач кнїжкох, чийо рукописни кнїжки нательо крашнє виписани, часто и у двох фарбох, червеней и чарней, так як ше друковало церковни кнїжки, же наисце випатраю як друковани.[3] Остава лєм питанє чи Я. Москаль наисце зложел тоту хронїку Коцура, як то наводзене у уводу до єй обявйованя, чи ю лєм преписал, можебудз з одредзенима дополнєнями, з другого протоґрафа. По своїм способе писаня то права народна хронїка, котра у тим поглядзе барз подобна познатим верзийом керестурских хронїкох (Рамач, 2011; Ramač, 2011), алє на концу ма як якуш файту резимеа прешлосци Коцура додаток под окремним насловом: *Даскельо важнєйи замичания*.

Прешлосци Руснацох у Коцуре пошвецена и статя Петра Олеяра *Оис̣ Коцура* (Олеяр, 1926) обявена у РК за 1926. рок. Статя перше була обявена у *Календаре* у Ужгородзе 1910. року по українски, а на руски язик ю преложел Дюра Бесерминї. За найстарши часи Коцура и Руснацох у Коцуре автор пребера податки зоз Моноґрафиї Бач-Бодроґскей жупаниї Самуела Боровского (Borovszky, 1909: 102), велї податки пребера зоз рукописней хронїки Павла Вукича *Хис̣орїя фары Коцурскеи* (Вукич, 1996). Окрем того, пребера податки и зоз *Народней хроники* Коцура Я. Москаля або зоз даєдного другого подобного рукопису хронїки Коцура. Статя дава солидни препатрунок прешлосци Руснацох у Коцуре.

Дюра Биндас у РК за 1923. рок дава кратку статю *Народна ̣а̣ис̣ика бачко-сримских Русинох 1921. року* (Биндас, 1923), котра указує на значенє статистики у розуменю и толкованю дружтвеного, социялного и економского боку живота єдного народу. Дата таблїчка з податками о чишлє Руснацох по поєдиних местох: о приросту жительства, о числу школских дзецох, числу руских хижох, поверхносцох жеми котру обрабяю, о року їх насельо-

[2] Часц *Хис̣ория фари Коцурскей* Павла Вукича под насловом *Кра̣ка хис̣орія Е̣архїи Крїжевачкей имена онихь важнѣ̣ихь Владиковь, ко̣ори бла̣о дїецеси особливо уна̣редилй* обявена у РК за 1927. рок под насловом *Кра̣ка ис̣ория Е̣архиї Крижвскей* (Вукич, 1927).

[3] Зачувани два рукописни зборнїки з насловом *Бо̣о-̣ласникь,* котри Янко Москаль преписал, єден з 1891, други з 1899. року. Єден ше чува у фонду старих кнїжкох на грекокатолїцкей парохиї у Р. Керестуре, а други у Музейней збирки у Р. Керестуре.

ваня. Без огляду на нєподполносц и можебуц нє цалком точни податки, тота статистика важне жридло у виучованю прешлосци Руснацох у Югославиї.

Други прилог з назву *Сѫисѫика* Д. Биндас овявел у РК за 1928. рок (Биндас, 1928б). Дати статистични податки за роки од 1914–1922. рок з церковних и гражданских матрикулох за населєня дзе у векшим чишлє жию Руснаци: о числу родзених, умартих, приросту и вкупним числу жительох, як и национална структура жительства. Податки важне жридло у виучованю прешлосци Руснацох у Южней Угорскей и Югославиї.

Василь Сивч обявел статю *Исѫория ѫикоревскей ѫарохиї* (Сивч, 1927), у котрей на популарни способ, през приповеданє звичайного валалского чловека, описани початки насельованя Руснацох до того малого славонского валалу. Автор указал як у валалє настало зраженє медзи Руснацами, котри куповали жем и преорйовали дакедишнї пажици и так почали ґаздовац и богациц ше, и домашнїм жительством, котре було привикнуте на екстензивне статкарство и у новим способе ґаздованя Руснацох видзело загрожованє своєй еґзистенциї и премоци у валалє. Даєдни домашнї жителє и з бруталну силу пробовали застрашиц и вигнац Руснацох з валалу, алє ше вони з одлучносцу, шмелосцу та и отвореним одупераньом насилнїцтву виборели за свойо место и живот у новим стредку. Автор у статї поволує Руснацох зоз Бачки и Сриму же би превозиходзели предрозсуди, же Бачка и Срим матки котри нє мож охабиц, и же би шлєбоднєйше куповали жем у славонских валалох, дзе вона вельо тунша, и дзе и худобнєйши можу самостойнєйше почац ґаздовац. Автор наводзи найосновнєйши податки о духовним живоце Руснацох у Пишкурвцох, о снованю парохиї и будованю церкви. Статя драгоцини прилог о Руснацох у Пишкуревцох и блїзшим околїску у тим периодзе.

Дюра Биндас обявел обширнєйши прилог историї Русинох/Українцох у РК за 1928. рок под насловом *Даскельо ѫлавни часци з исѫориї Русинох* (Биндас, 1928а), котри нє ма окремну наукову вредносц, лєм информативну. Автор читачом РК перше приказує прешлосц Русинох починаюци од формованя Києвскей Руси и живот Русинох на Горнїци. На концу приказує насельованє Руснацох до Бачки преберaюци податки зоз статї М. Черняка *Краѫка исѫорія Русинох (Руснацох)* (Черняк, 1921), котри тот превжал з рукописней хронїки Г. Костельника *Liber memorabilium*... (Костельник, 1998).

Юрий Павич, грекокатолїцки парох у Н. Садзе, обявел у РК за 1929. рок статю *Русини у Новим Саду* (Павич, 1929). У статї автор на основи превжатих податкох з историї Нового Саду Мелхиора Ердуйхелїя (Ердујхељи, 1894) и на основу материалу з архива грекокатолїцкей парохиї у Новим Садзе дава надосц податки од часу присельованя Руснацох до Нового Саду у другей половки XVIII вику по двацети роки XX вику. Гоч є писана популарно, статя важни прилог историї Руснацох у Новим Садзе.

Перши дзешец роки дїялносци Руского народного просвитного дружтва спатрени у досц обсяжним прилогу Дюри Биндаса *Х. Рочнїца Руско*ѫо

Народно̣о Просви̣но̣о Друж̣ва (Биндас, 1930). Наводзени податки важне жридло нє лєм за виучованє діялносци РНПД, алє вообще культурно-просвитного и националного живота Руснацох у Югославиї двацетих рокох XX вику.

Дюра Биндас ше у двох статьох занїма з питаньом менох, презвискох и назвискох Руснацох у Южней Угорскей/Югославиї. У першей статї, под насловом *На̣о мена и назвиска* (Биндас, 1929) дава виписи презвискох и менох з найстарших матрикулох у Р. Керестуре (1769–1774) и Коцуре (1780–1785). Поровнуюци тоти мена и презвиска з познєйшима мож видзиц як ше велї славянски презвиска, менєй мена, з часом трацели, а место нїх приходзели велї мадярски, що очиглядне свидоцтво мадяризациї Руснацох на тих просторох.

У другей статї, публикованей у РК за 1936. рок, под насловом *На̣о назвиска* (Биндас, 1936), Д. Биндас ше знова враца на тему руских презвискох, а и за презвиска и за назвиска хаснує термин ”назвиска”. За Р. Керестур наводзи презвиска зоз попису жительох 1770. року по улїцох: Попов шор, Вельки шор, Макайов (Маковски) шор, Капустов (капущани) шор и Буджак. За Коцур дава список презвискох по найстарших матрикулох од 1765. року. Указує же даєдни Руснаци достали и зачували презвиска по топонимох – найчастейше по местох з котрих походзели односно пришли до Бачки, и наглашує же ше даєдни презвиска страцели односно фамилиї вимарли. Даєдним фамилийом з часом їх славянске презвиско заменєне з мадярским, и часто тото мадярске/помадярене презвиско було лєм официйне, а людзе у валалє и далєй тоту фамилию наволовали зоз старим презвиском, котре практично постало назвиско фамилиї.

Федор Лабош обявел кратку статю *Даци̣о з на̣ей с̣арини у Коцуре 1789-̣о року* (Лабош, 1931). После краткого уводу з основнима податками о живоце Русинох у Угорскей по половку XVIII вику, автор дава уж познати податки з литератури о початку насельованя Руснацох до Керестура и Коцура, и на концу приклада часц єдного списку жительох и їх маєтного стану у Коцуре з 1789. року.

Янко Провчи обявел у РК за 1931. рок кратки прилог *Раєвосело* (Провчи, 1931), у котрим дава податки о початкох насельованя Руснацох до Райового Села од початку дзеведзешатих рокох XIX вику. Теди ше Руснаци насельовали и до сушедних Дюричох, Ямени, Врбанї и других валалох у Славониї. Наведзени основни податки о числу Руснацох у поєдиних местох. Статя информативна, а источашнє є и поволанка Руснацом у Бачки и Сриму же би ше дзечнєйше насельовали до тих славонских местох, дзе мож лєгчейше купиц туншей жеми як у Бачки и у Сриме.

Михайло Поливка, учитель, директор керестурскей школи у пензиї, обявел у двох предлуженьох у РК за 1933. и 1934. рок статю *Ис̣о̣рія народней ̣коли у Руским Керес̣уре* (Поливка, 1933; Поливка, 1934). Автор за старши часи – по претворйованє конфесийней школи до комуналней 1888. року, преважно як жридло хасновал рукопис хроїнки керестурскей парохиї Г.

Костельника *Liber memorabilium* (Костельник, 1998), а од того часу и записнїки школского одбора и народну традицию: приповеданя старших людзох. Вон 1916. року позберал податки о школи и зложел лїтопис, котри порядне водзел по 1926. рок, а од теди тот лїтопис водзи управа школи.

О самим процесу настави у школи у другей половки XIX вику Поливка пише по приповеданю старших людзох, котри сам записал. Наводзи же не нашол нїяки стари школски кнїжки котри ше хасновало у конфесийней школи, а же ше у комуналней школи хасновало учебнїки котри ше могло набавиц у Ужгородзе и Пряшове. За даєдни обовязни предмети, котри ше преподавало на державним язику, хасновало и учебнїки на мадярским язику.

Поливка на основи зачуваних записнїкох школского одбору описує як конфесийна школа у Керестуре постала комунална. Вон трима же то свидомо зробели представнїки општинскей власци, тримали же кед општина материялно витримує школу, вец ма право и управяц зоз ню. Такой основани Одбор комуналней школи, котри ше мал старац о нєй. Автор наводзи же дакеди приходзело и до нєпорозуменьох медзи учительским одбором и Одбором комуналней школи, котри ше по закону мал старац о материялних стварох школи, але ше часто мишал и до нукашнїх питаньох функционованя школи, цо було у компетенциї учительского збору.

Поливка ше досц критично висловює о успиху комуналней школи, подкрипююци то з фактом же 6. класу закончовали лєм коло 10% школярох уписаних до школи. У тим видзи и вину родичох, котри нє були заинтересовани же би їх дзеци закончели школу.

Поливка наводзи документи котри шведоча о претворйованю комуналней школи у Керестуре до державней, цо зробене вєшенї 1899. року. Трима же Керестурци досц лєгко и нєроздумано придали держави свою комуналну школу, у котрей ше учело на руским язику. Кед постала державна, у школи запровадзена настава на державним – мадярски язику и так вона постала жридло асимилациї Руснацох. Як конкретни успих державней школи Поливка видзи будованє нових школских будинкох, 1905. и 1913. року, котри би општина зоз своїма средствами нє могла збудовац, и факт же до державней школи були прияти и нови учителє, цо було нєобходне пре вше векше число школярох.

Од 1918. року, у Кральовини СГС, держава превжала шицки трошки витримованя школи. Школа у Р. Керестуре знова почала робиц на руским наставним язику. По 1929. рок у школи були 6 класи основней и 3 класи повторней школи, до котрей ходзели школяре од 12–15 роки. По школским закону з 1929. року уведзене обовязне осемрочне основне образованє за дзеци од 7–15 рокох. Медзитим, по 1933. рок, як наводзи М. Поливка, у Керестуре було одзелєня лєм по шесту класу. Седмей и осмей класи нє було прето же у школи нє було анї потребни учальнї анї учительски сили. И тот факт досц бешедує о нєдостаточней бриґи Руснацох у Р. Керестуре о образованю своїх дзецох. Медзитим, тота нєбриґа ше ище вецей видзи у тим, як

наглашує М. Поливка, же велька часц школярох барз нєшорово ходзела до школи, поготов на початку школского року, у септембру и октобру, и у остатнїх двох мешацох школского року кед, як наприклад 19332/33. року, до школи ходзели лєм коло 35–40% школярох по конєц школского року, а велї школяре место до школи ходзели зоз своїма родичами на польо. Прето и ефект школи бул вельо слабши як би ше могло обчековац. Друга причина слабого успиху школи була у нєдостатку школских учальньох и учительских силох. По школским закону учитель могол мац у класи до 50 школярох, а у керестурскей школи на учителя приходзело и 70 та и 100 школярох. Тота статя М. Поливки важне жридло за у виучованю школи у Р. Керестуре од єй претворйованя з конфесийней до комуналней 1888. року по трицети роки XX вику.

Дюрдьовски парох Мирко Боїч обявел у РК за 1934. рок статю з насловом *Руснаци у Дюрдьове* (Боїч, 1934). У основи авторов приступ публицистични, алє вон попри усней традициї хаснує и историйни жридла. О початкох насельованя Руснацох до Шайкашкей и до Дюрдьова пише на основи паметаня народу о самим себе, алє очиглядно же за час од початку 80-их рокох XIX вику хасновал и даєдни документи, поготов кед слово о орґанизованю школи и о початкох орґанизованого церковного живота у Дюрдьове. Понеже ше число Руснацох у Дюрдьове швидко звекшовало и постало очиглядне же їх духовни потреби нє могол задовольовац новосадски парох, у януаре 1893. року у валалє основана грекокатолїцка парохия. По М. Боїчови, то бул прави початок нє лєм орґанизованого церковного, алє и культурного та и привредного живота Руснацох у валалє: парох вєдно з учителями основал Руску читальню и Руску касу.

Николай/Микола Олеяров 1934. року, у виданю Культурно-просвитного союзу Югославянских Руснацох, обявел кишенкову кнїжочку под насловом *Ис̣орія русско̣о народа* (Олеяров, 1934), котра ма векшу библиоґрафску, як наукову або практичну вредносц. На насловним боку написане же ю Н. Олеяров ”приредзел” односно пририхтал за друкованє, алє нє наводзи литературу на основи котрей настал текст кнїжочки. То уствари история російскей держави по концепциї историї ”Матушки России“, котра, як наглашел Олеґ Румянцев, була антипод украïнского руху и источасно способ борби прихильнїкох Культурно-просвитного Союзу Югославянских Руснацох процив релиґийно-просвитного руху РНПД (Румянцев, 1910: 171). Николай Олеяров у своєй кнїжочки стої на становиских російскей империялистичней концепциї историї Русиї и то його цалком розумлїви статеґийни крочай же би на таки способ здобуц симпатиї Сербох, котри були проросийски ориєнтовани (Румянцев, 2010: 171–172).

Олеяров приказує и историю ”русского народа” на Горнїци по традицийней схеми російскей велькодержавней концепциї историї, преферуюци проросийску ориєнтацию Русинох и припадносц православней вири до тей мири же викривює историйну правду. Мараморош-сиґетскому процесу процив

православних на Закарпат'ю пошвецує вецей простору як историї Руснацох у Бачки и Сриме. Руснацох у Югославиї видзи як часц велького "русского" народу котри чишлї 180 милиони. Приказуюци насельованє Руснацох до Бачки и Сриму углавним пребера податски з уж познатей историйней литератури, алє дошлїдно надрилює концепцию "єдиного русского народу" и пропаґанду православней вири.

Олеяров ше нє притримує руского правопису по *Ґрама̣ики бачваньско-рускей бе̣еди* Г. Костельника (Костельник, 1923) и критикує го, же нїби, тот правопис розбива єдинство "русского народа". Олеяров пише по своїм правопису без правопису и у язику хаснує вельо русизми и сербизми.

Янко Виславски у краткей статї под насловом *Даскельо слова з на̣ей ис̣ориї* (Виславски, 1934) дава податки о контатку Руснацох у Бачки з Русинами/Українцами у Галичини и наводзи часци з писма Дюри Виславского, котре було публиковане у новинох "Зоря" у Львове. Нажаль, автор ту нєпрецизни (або то друкарска гришка), та наводзи же писмо було опубликоване 1848. року, гоч то наисце було 1880. року. О тим подробнєйше писал В. Гнатюк (Гнатюк, 1988: 145–146), а вельо познєйше и А. Дуличенко (Дуличенко, 1972: 163–164). Статя ма информативну вредносц, бо у чаше кед дїло В. Гнатюка нє було доступне ширшому кругу читачох Руснацох у Югославиї було нєдоступне, Я. Виславски приказал контакти Руснацох у Бачки зоз Русинами/Українцами у Галичини седемдзешатих рокох XIX вику, котри ширели информацию о Руснацох у Южней Угорскей медзи Русинами/Українцами у Галичини и Буковини, а Руснацом у долнїх жемох приблїжовали писане слово од сонароднїкох за Карпатами, новинки, кнїжки и часописи, котри им були барз драгоцини у їх просвитним, культурно-националним та и церковним живоце.

Учитель Осиф Ґубаш у РК за 1935. рок у статї под насловом *Кра̣ка ис̣ория Русинох у Привиней Глави (Руским Долу)* дава кратку информацию о Руснацох у Бикич Долу, котри ше ту почали насельовац перше коло половки XIX вику, а вец у другей габи 1877. року (Ґубаш, 1935). У даскельо вреченьох автор описує як тоти Руснаци почали будовац церкву и як постали филияла грекокатолїцкей парохиї у Беркасове. Їх материялне подзвиговане почало у чаше кед филоксера нїщела винїци и кед їх домашнї Серби предавали по барз нїзкей цени. Руснаци куповали тоти винїци и почали садзиц и каламиц американску лозу одпорну на филоксеру. Так ше од винїцох и овоцнїкох, бо другей жеми спочатку мали мало, почали материялно поднїмац и ґаздовац.

Дюра Бесерминї, шидски парох, опубликовал кратку статю под насловом *Насельованє Руснацох до Шиду* (Бесерминї, 1938). Автор нє дава точни податки о початку насельованя Руснацох до Шиду, алє наводзи податки з матрикулох винчаних, кресцених и умартих од 1803. року, котри свидоцтво о менох и презвискох перших Руснацох у Шидзе. Автор наводзи же грекокатолїцка парохия у Шидзе основана 1810. року и дава основни податки зоз сновательней грамоти владики Силвестера Бубановича. Далєй наводзи по-

датки о священїкох котри службовали у тей парохиї. Автор статї бул 16 по шоре медзи тима священїками, од котрих двоме були Серби, котри прешли на унию (И. Александрович и Никола Докторович), седемсцме Горвати и седемцме Руснаци.

Михал Биркаш як аматер/зазберовач народного скарбу Руснацох у Югославиї публиковал у РК ”мудри виреченя” и обявел у штирох предлуженьох свойо записи о каждодньовим живоце, ґаздованю и обичайох Руснацох у Р. Керестуре у другей половки XIX и у першей половки XX вику. Записи писани на основи народней традициї, алє и по авторовим здогадованю и опису сучасного живота. Записи и описи правени аматерски: часто присутни релативни часово одреднїци: ”дакеди”, ”скорей”, ”давно” итд.

Автор мал план описац и приказац живот Руснацох и їх обичаї по рочних часцох. У першим прилогу под насловом *Дацо зоз живоѯа и ґаздовсѯва наѯих дїдох* М. Биркаш описує ярнї роботи на полю (Биркаш, 1936). Спомина як наяр, кед требало виходзиц до поля и почац орац ”пошол сушед до сушеда: да му придзе дзвигнуц коня, бо сце пойсц на польо орац, кет подзвигали конї пошли на штирох орац”. Тото ”дзиганє” коньох наяр шведочи о тим же конї през жиму були слабо карменин и так вислабли, же наяр сами чежко могли стануц на ноги, та их наисце требало дзвигац. У чежших роботох, як цо то оранє, людзе мушели цимбориц. Роботни статок бул слаби, та ше мушело орац на штирох коньох, а мало було ґаздох цо мали по штири конї. Автор подробно описує як ше орало, як ше шало, дерляло, яки бул алат з котрим ше жем обрабяло, яки бул плодошор културох. Наглашує и же ше жем гноєло лєм под конопу, прето Руснаци з Р. Керестура часто предавали свой гной филїповским Швабом, котри баржей знали ценїц вредносц гною. Биркаш описує и як ше хасновало жем док вона була коморска и док нє була окончена комасация, як ше хасновало пасовиско. На пасовискох/лукох бул окреме рогати статок/яловина – ткв. *ґуля*, окреме крави дойки, а окреме конї – *мине*ѯ. Автор описує и бриґи Керестурцох з водами у чаше док ище нє бул викопани беґель – по седемдзешати роки XIX вику, кед часто були под воду пасовиско/яраш, часци хотара та и часци валала.

У другим предлуженю (Биркаш, 1937) перше идзе опис традицийного святочного и каждодньового облєчива руских леґиньох и дзивкох, вец забавох младежи и танцох. У опису женїдби описани обичай як заручени леґинь ношел покрейтку, а випитана дзивка ношела на глави парту аж по винчанє (описана и покрейтка и парта). Описани и обряд ”розберанки” пред свадзбу и питанкох, котри були як часц свадзби котра ше отримовала у обисцу млодей звичайно тидзень пред свадзбу, котра ше одбувала у доме млодия. Опис рускей свадзби вельо скромнєйши и поверховши од Гнатюкового (Гнатюк, 1988).

Як главни лєтнї роботи описане копанє кукурици и жатва. Хасновванє сецерох за садзенє кукурици и парачих плущкох, як и велї други добри пренаходки и аґротехнїчни мири, як указує автор, Руснаци у Р. Керестуре

досц чежко прилапйовали, твардо ше тримаюци старого обичаю, та гоч и на власну чкоду. Обширно описана косидба жита, перши косачки, звожованє, тлаченє на ”адяшу” и перши витернїци и тлачарки. У чаше док шицка жем була державна и док ше почитовало плодошор зменьованя польопривредних культурох, жито ше шало лєм до одпочинутей жеми – до тей котра рок була под угором. Жито ше шало з руку, а вец ше го плїтко заорйовало.

Треце предлуженє Биркаш почина з описом єшеньских роботох (Биркаш, 1938). Єшеньски роботи на полю починали зоз браньом/тарганьом конопох. Спочатку ше садзело мало конопи, лєм за потреби обисца. Кед керестурски долїни були сухи, Керестурци вожели мочиц конопу до Кули, а вец и до Сербского Милетичу, на рику Мостонґу.

Автор описує як дакеди такволани ”чуткаре” чували влєце поля же би нїхто, та анї власнїк на своїм полю, нє могол ламац желєну кукупицу анї за варенє. Аж кед биров дошлєбодзел, виглашело ше же може почац ламачка. Давно кукурицу ламали з лїсцом и так ю вожели дому на громаду, а вец ю вечарами ”лупали”/очисцали од лїсца. То була найвецей робота младежи, леґиньох и дзивкох. Кед ше закончели роботи з кукурицу леґинє и дзивки починали ходзиц на прадки, котри за нїх були углавним забава. Жени ходзели на прадки на котрих найчастейше предли.

На концу автор дава кратки и досц поверхови опис роботи школи.

Штварти прилог М. Биркаша як предлуженє трох предходних, алє под дакус пременєним насловом: *Зос живоа наих сарих* (Биркаш, 1939). Ту описани живот Руснацох вжиме. О прадкох леґиньох и дзивкох у ”ґаздинї” автор ма нє барз позитивне думанє, тримаюци же то було место за фиґляренє и же ше на нїх младеж лєм ”ґуби”. И о женских прадкох нє ма вельо лєпше думанє, указуюци же и там було вецей забави и фиґляреня, а менєй роботи, як ше то традицийно тримало. Хлопи ше жимских вечарох сходзели по сувачох, по хлївох и на других местох, и ту найчастейше приповедали. Шлїдза кратки описи забивачкох, постох, Крачуна, фашенґох и дзецинских бавискох, алє то углавним слабо систематизовани, парциялни и досц поверхов описи.

Дюра Биндас з нагоди 70-рочнїци живота учителя Михаила Поливки у РК за 1938. року обявел його биоґрафию под насловом *Михаил Поливка* (Биндас, 1938). Приказує го як визначного просвитного роботнїка и культурного дїяча.

Михал Ковач у РК за 1939. рок обявел статю *Просвини живоРуснацох у Ославиї* (Ковач, 1939) у котрей приказуює проблеми з котрима ше Руснаци у Южней Угорскей и Югославиї стретали у культурно-просвитним и националним живоце. Автор ше менєй опера на жридла, а вецей описує обставини и механизми котри онєможлївйовали и гамовали аґилнєйшу и плодотворнєйшу роботу у спомнутих обласцох. Вон трима же закони и пракса мадярских власцох у велькей мири онєможлївйовали культурно-просвитну и националну дїялносц у руским духу, а у тим вше мали помоц и услугу домашнїх служкох и улїжнїкох, котри дзечнєйше потримовали власц

як цо були порихтани бориц ше за културни и национални интереси власного народу. Пре таки обставини медзи Руснацами у Югославиї було слабо розвите чувство националней свидомосци и порихтаносци робиц на полю културно-просвитного и националного живота и за просперитет власней националней заєднїци.

У чаше медзи двома шветовима войнами на вецей заводи порушована акция же би ше написало историю Руснацох. Союз руских/українских школярох орґанизовал вецей акциї збераня средствох же би ше написало и видало таку историю. И гоч у тим периодзе уж були обявени велї прилоги, од котрих зме тоти найвежнєйши ту спомли або и спатрели, котри представяли солидну основу за писанє планованей историї Руснацох, випатра же нєдоставало моци односно фаховцох котри би то могли зробиц, та обявйовани прилоги котри спатрали даєдни обласци дружтвеного або привредного живота Руснацох або давали основни податки о Руснацох у поєдиних местох мушели задоволїц потребу рускей заєднїци у Югославиї же би дознала вецей о своєй прешлосци.

Федор Лбош у статї *З нарoди 25-рочнїци коцурского манастира Шестрох Служебнїцох* (Лабош, 1940) досц обширно описує снованє и дїялносц часних шестрох Служебнїцох у Коцуре, дзе окрем чисто духовней дїялносци, робели и на културним и воспитним полю.

Михайло Фирак у РК за 1941. рок дава биоґрафию крижевского владики Д. Нярадия *†Владика Др. Дионизий Няради *10. X. 1874 – †14. IV. 1949* (Фирак, 1941) описуюци досц подробно нє лєм його духовну дїялносц, алє и роботу на школованю младежи, ширеню просвити, формованю рускей интелиґенциї, у видавательней дїялносци и анґажованє у найзначнєйших акцийох РНПД.

Janko Ramač

HISTORIOGRAPHY OF THE RUTHENIANS IN YUGOSLAVIA IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WORLD WARS

SUMMARY

In this article are reviewed and analysed the works of the Ruthenian authours on the history of the Ruthenians made in the period between the two world wars as well as the circumstances of the time which were described and written down and which are an important source of literature for studying their history. None of them, except H. Kosteljnik, was a professional historian and none had serious scholarly ambitions. Kosteljnik's work is not analysed, it is only mentioned, because his historiographic work has already been analysed on several occasions. The analysis includes about 15 authours and their 30 works. Although these historiographic works are of no greater value, the only exception being The Cronicle of the Backerestur Parish by H. Kosteljnik, in their time they represented significant information on the history of the Ruthenians in various aspects of their social and economic life. Even today they represent important and inevitable literature in studying the history of the Ruthenians in Southern Hungary/Yugoslavia.

Key words: Ruthenians in Southern Hungary/Yugoslavia, Historiography of the Ruthenians, Руски календари (the Ruthenian calendars), Руске народне просвитне дружтво (the Ruthenian National Educational Society), Културно-просвитни союз югославянских Руснацох (Cultural and Educational Association of the Yugoslav Ruthenians).

ЛИТЕРАТУРА

Бесерминї Г. (1938). Насельованє Руснацох до Шиду. У: Руски календар 1938 (стр. 36–42). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биндас, Д. (1923). Народна штатистика бачко-сримских Русинох 1921. року. У: Руски календар 1923 (стр. 130–131). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биндас, Д. (1928а) Даскельо главни часци з историї Русинох . У: Руски календар 1928 (стр. 31–44). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биндас, Д. (1928б). Статистика. У: Руски каледнар 1928 (стр. 117–121). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биндас, Д. (1929). Нашо мена и назвиска. У: Руски календар (стр. 56–60). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биндас, Д. (1930). Х. Рочнїца Руского Народного Просвитного Дружтва (1919–1929). У: Руски календар 1930 (стр. 19–43). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биндас, Ю. (1936). Нашо назвиска. У: Руски календар 1936 (стр. 42–45). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биндас, Д. (1938). Михаил Поливка. У: Руски календар 1938 (стр. 123–126). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биркаш, М. (1936). Дацо зос живота и ґаздовства наших дїдох и прадїдох. Руски календар 1936 (стр. 135–143). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биркаш, М. (1937). Дацо зос живота и ґаздовства наших дїдох. У: Руски календар 1937 (стр. 132–140). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биркаш, М. (1938) Дацо зоз живота и ґаздовства наших дїдох. У: Руски календар 1938 (стр. 132–137). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Биркаш, М. (1939). Зос живота наших старих. У: Руски календар 1939 (стр. 109–114). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Borovszky, S. (1909). Bács-Bodrog vármegye monografiaja, t. I. Budapest.

Виславски, Я. (1934). Даскельо слова з нашей историї. У: Руски календар 1934 (стр. 151–154). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Вукич, П. (1923). Зос кроники Коцура. У: Руски календар 1923 (стр. 70–77). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Вукич, П. (1927). Кратка история Епархиї Крижовскей. У: Руски календар 1927 (стр. 145–148): Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Вукич, П. (1996). Хисторїя фары коцурскеи. У: Цап М. М. (1996). Церква и школа у Коцуре (стр. 75–114). Нови Сад: Грекокатолїцка парохия св. Петра и Павла у Новим Садзе.

Гарди, Д. (2012). Концепт историї бачванско-сримских Руснацох Гавриїла Костельника. У: Величина малих језичких, књижевних, историјских и културних традиција. Зборник радова са Међународне научне конференције „Величина малих језичких, књижевних, историјских и културних традиција“, одржане на Андревљу 20–21. априла 2012. године (стр. 141–149). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду. Електронско издање: www.ff.uns.ac.rs

Гнатюк, В. (1903), Керестурська хронїка. У: Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. LIII, кн. III (стр. 5–9). Львів: Наукове товриство ім. Шевченка. Гнатюк, В. (1988). Свадзба у Керестуре. У: Володимир, Г., Етноґрафски материяли з Угорскей Руси, т. V (стр. 234–281). Нови Сад: Руске слово.

Гнатюк, В. (1988). Словаци чи Русини? У: Гнатюк, В., Етноґрафични материяли з Угорскей Руси (127–201). Нови Сад: Руске слово.

Ґубаш, О. (1935). Кратка история Русинох у Привиней Глави (Руским Долу), Руски календар 1935 (стр. 168–169). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Дуличенко, А. (1972). О єдним жридлє у вязи историї югославянских Руснакох у XVIII и XIX вику. У: Шветлосц, 2/1972 (159–166). Нови Сад: Руске слово.

Ердујхељи, М. (1894). Историја Новог Сада. Нови Сад.

Ковач, М. (1939). Просвитни живот Руснацох у Югославиї. У: Руски календар 1939 (стр. 40–48). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Костельник, Ґ. (1923). Ґраматика бачваньско-рускей бешеди. Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Костельник, Г. (1998). Liber memorabilium грекокатолїцкей парохиї бачкерестурскей (Пририхтал за обявйованє, коментари и уводне слово Я. Рамач). Нови Сад: Союз Руснацох и Українцох Югославиї.

Лабош, Ф. (1931): Дацо з нашей старини у Коцуре 1789-го року: У: Руски календар 1931 (стр. 18–22). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Лабош, Ф. (1940). З нагоди 25-рочнїци коцурского манастира Шестрох Служебнїцох. У: Руски календар 1940 (стр. 19–27). Руски Керестур: Руске народне проосвитне дружтво.

М. Б. (Боич М.) (1934). Руснаци у Дюрдьове. У: Руски календар 1934 (стр. 115–122). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Миз, Р. (1971). Спомин вични керестурски. У: Християнски календар за вирних Крижевскей епархиї 1971 (стр. 90–96). Руски Керестур: Войводянски викарият.

Москаль, Й. (1923). Народна кроника. У: Руски календар 1923 (стр. 78–83). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Олеяр, П. (1926). Опис Коцура. У: Руски календар 1926 (стр. 47–52). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Олеяров, Н. (1934). Історія русского народа. Нови Сад.

Павич, Ю. (1929). Русини у Новим Саду. У: Руски календар 1929 (стр. 14–19). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Поливка, М. (1933). Історія народней школи у Руским Керестуре. У: Руски календар 1933 (стр. 105–114). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Поливка, М. (1934). История народней школи у Руским Керестуре. У: Руски календар 1934 (стр. 138–150). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Рамач, Я. (1997). Прилоги историоґрафиї Руснацох и Українцох Югославиї у ”Руских календарох” (1921–1941). У: Християнски календар ”Дзвони” 1997 (стр. 130–146). Руски Керестур: Грекокатолїцка парохия св. О. Миколая у Руским Керестуре.

Рамач, Я. Руснаци у Южней Угорскей (1745–1918). Нови Сад: Войводянска академия наукох и уметносцох.

Рамач, Я. (1988). Спомин вични керестурски або Спомин од створеня швета. У: Шветлосц, 2/1988 (стр. 527–550). Нови Сад: Руске слово.

Рамач, Я. (1998). Хронїка Руского Керестура Гавриїла Костельника. У: Гавриїл Костельник, Liber memorabilium грекокатолїцкей парохиї бачкерестурскей (стр. III–XXVII). Нови Сад: Союз Руснацох и Українцох Югославиї.

Рамач, Я. (2005). Гавриїл Костельник як историчар. У: Шветлосц, 3/2005 (стр. 311–321). Нови Сад: Руске слово.

Ramač, J. (2011). Rukopisne knjige Ruskog Krstura 18. i 19. veka. U: Bałkański folklor jako kod interkulturowy, t. I (str. 515–525). Poznań: Wydawnictvo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Рамач, Я. (2011). Рукописни хронїки Руского Керестура з 18. и 19. вика. У: Humaniora: Slavistika Tartuensia IX (стр. 223–230). Тарту: Тартуский университет.

Румянцев, О. (2010). Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918–1991). München – Berlin: Verlag Otto Sagner.

Сивч, В. (1927). История пишкоревскей парохиї. У: Руски календар 1927 (стр. 60–69). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Спомин вични керестурски. У: Руски календар 1922 (92–95). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Тамаш, Ю. (1986). Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу. Нови Сад: Руске слово.

Фирак, М. (1941. †Владика Др. Дионизий Няради *10. X. 1874 – †14. IV. 1940. У: Руски календар 1941 (2–16). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.

Цап, М. М. (1996). Церква и школа у Коцуре. Нови Сад: Грекокатолїцка парохия св. Петра и Павла у Новим Садзе.

Черняк, М. (1921). Кратка історія Русинох (Руснацох). У: Руски календар 1921 (стр. 12–22). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.